

رهنمودهای مهم

برای برنامه‌ریزان و مدرسان آموزش خانواده

نوجوان و جوان، بی‌توجه به نقش حیاتی خانواده سخن و اندیشه‌ای نادرست قلمداد می‌گردد.

از این رو توجه به آموزش والدین، تشکیل کلاسهای آموزش خانواده، استفاده از روش خانواده درمانی و مطالعه وضعیت و موقعیت نوجوان یا جوان در خانواده همواره به عنوان راهبرد پیشگیری معرفی می‌شوند. تمام این تلاشها از این فکر نشأت می‌گیرد که یک نظام

دکتر احمد به پژوه

مقدمه:

بی شک خانواده، مهمترین و اصلی‌ترین پرورشگاه و آموزشگاه فرد است و یکی از نهادهای آموزشی و پرورشی عمده جامعه محسوب می‌شود. بنابراین بیان هرگونه سخن و اندیشه‌ای در باره تربیت فرد به ویژه کودک،

به نظر می‌رسد مهمترین و مقدماتی‌ترین قدم در فرایند تعلیم و تربیت، آشنا کردن اولیاء و مربیان به اصول و روشهای برقراری رابطه انسانی و سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش خانواده است. در این مسیر باید این فکر را مورد تأکید قرار داد که فرزندان ما در درجه اول محصول تربیتی خانواده هستند و اساس شخصیت نسل آینده در خانواده‌ها شکل می‌گیرد. در سال ۱۳۶۰ مقاله کوتاهی از نگارنده این مقاله در نشریه پیوند وابسته به انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران منتشر شد که عنوان آن "انعکاس رفتار" است و با یک سؤال و جواب ساده، اما پر معنی آغاز می‌شود.

سؤال: "کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟"

جواب: "همان‌گونه که با آنها رفتار می‌شود."

از این رو ضرورت دارد برای تربیت درست و مطلوب کودک دیروز، نوجوان امروز و جوان فردا از خودمان شروع کنیم. اگر من و شما به عنوان مادر، پدر، و یا "معلم-مربی" بتوانیم خود را بسازیم و با تزکیه نفس و مجهز شدن به دانشهای لازم با متعلمان و مربیان درست رفتار کنیم، بدون شک آنان هم درست رفتار می‌کنند و به روش صحیح تربیت می‌شوند و تعلیم می‌بینند.

ضرورت مهم دیگر، تربیت نیروی انسانی کارآمد، لایق، متخصص و متعهد در امر آموزش خانواده و مشاوره خانواده است که همگان بر لزوم و اهمیت آن تأکید خاص دارند. برای این منظور در سالهای گذشته تلاشهایی از سوی انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران صورت گرفته است و کارشناسانی به عنوان "مدرس خانواده" تعلیم دیده و تربیت شده‌اند.

تربیتی اثر بخش، پویا و سالم، نظامی است که باید از همدلی، همفکری، همکاری و هماهنگی خانواده‌های سالم، آگاه و بانشاط برخوردار باشد. به همین ترتیب، تمام این کوششها مبتنی است بر این اصل که "توانایی" مادران، پدران، معلمان، مربیان و برنامه‌ریزان تربیتی در امر تربیت و تعلیم کودکان، نوجوانان و جوانان، این سرمایه‌های واقعی جامعه، در گرو "دانایی" های آنان در زمینه اصول، فنون و هنر تعلیم و تربیت، روان‌شناسی و دانشهای وابسته است. بخشی از "دانایی‌ها" یا "دانشهایی" که ضرورت دارد هر "معلم-مربی" در جامعه در حال تحول و پیچیده امروز با آن آشنا شود و مهارتهای لازم را کسب کند، دانش مربوط به اصول برقراری رابطه انسانی با انسان دیگر است.

مشکل از کجا آغاز می‌شود؟

هریک از شما هر روز خبرهای تکان دهنده و فاجعه آمیزی را در صفحه حوادث روزنامه‌ها در باره مسائل و مشکلات ارتباطی والدین با فرزندان می‌خوانید و یا می‌شنوید. به نظر شما مشکل از کجا آغاز می‌شود و علت چیست؟
- عدم آگاهی والدین نسبت به نقشها و وظایف خود؟

- عدم شناخت والدین از اصول و روشهای برقراری رابطه انسانی؟
- عدم توجه معلمان و مربیان به اصول و روشهای تعلیم و تربیت؟
- عدم همکاری و هماهنگی خانه و مدرسه؟
- کدام یک؟ یا همه؟
راه حل یا راههای مقابله با این مسائل و مشکلات کدام است؟

مشکل شده است. از این رو به برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده توصیه می‌شود پیش از آموزش خانواده با توزیع پرسشنامهٔ نیازسنجی (طرح چند سؤال کلی، مانند پرسشنامه‌ای که در پایان مقاله خواهد آمد) و استخراج پاسخها، به بررسی نیازها بپردازند و براساس نیازها، مسائل، مشکلات و پیشنهادها، پدران و مادران برنامه‌ریزی کنند.

***

رهنمود دوم - مدیر مدرسه می‌تواند کمیته‌ای به منظور برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزش خانواده شامل مدیر، معاون، نمایندهٔ معلمان، نمایندهٔ پدران و نمایندهٔ مادران تشکیل دهد تا براساس یافته‌های حاصل از "پرسشنامهٔ نیازسنجی" نسبت به امور گوناگون از قبیل انتخاب مدرس، انتخاب موضوع، زمان و مکان تشکیل جلسه‌های آموزش خانواده و امور دیگر به مشورت و تصمیم‌گیری بپردازد.

***

رهنمود سوم - برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده قبل از تشکیل جلسه، باید محل تشکیل جلسهٔ آموزشی را از نظر تعداد صندلی، فضای کلاس، وسیلهٔ گرم‌کننده یا سردکننده، نور و نظایر آن مورد بررسی قرار دهند و آماده کنند.

***

رهنمود چهارم - در هر جلسهٔ آموزش خانواده برنامه‌ریزان و مجریان باید ترتیبی اتخاذ کنند تا منابع مطالعاتی مفیدی را متناسب با نیازهای شرکت‌کنندگان به محل تشکیل جلسه بیاورند تا پدران و مادران علاقه‌مند بتوانند در همان محل، منابع مورد نیاز خود را خریداری کنند.

***

اکنون نگارنده سعی می‌کند به دنبال تجربهٔ بیست سالهٔ خود در امر آموزش خانواده، مشاورهٔ خانواده و تدریس در دوره‌های آموزشی گوناگون، رهنمودهایی را به اختصار برای برنامه‌ریزان، مجریان و مدرسان محترم آموزش خانواده ارائه دهد و امیدوار است مورد استفادهٔ آنان قرار گیرد. هدفهای عمدهٔ این مقاله عبارتند از:

۱ - آشنا کردن مدرسان، برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده با اصول و روشهای برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزش خانواده.

۲ - بالا بردن اثر بخشی برنامه‌های آموزش خانواده و یا دوره‌های دانش‌افزایی پدران و مادران.

۳ - آگاه کردن مدرسان، برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده نسبت به مسائل و مشکلات آموزش خانواده و ارائهٔ راه‌حلهای مناسب برای رفع مسائل و مشکلات مذکور.

۴ - پیشگیری از به‌وجود آمدن برخی موانع و مشکلات در امر آموزش خانواده.

رهنمودهای ارائه شده در این مقاله را می‌توان در دو بخش به شرح زیر مورد بحث و گفت‌وگو قرار داد:

الف: رهنمودهایی برای برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده

رهنمود اول - مهمترین قدم در آموزش خانواده، "نیازسنجی" و برنامه‌ریزی مبتنی بر نیازهای شرکت‌کنندگان است. برای مثال یکی از دلایل شرکت پدران و مادران در جلسه‌های آموزشی این است که اخیراً فرزندشان دچار

ره‌نمود پنجم - همزمان با تشکیل کلاس آموزش خانواده، برنامه ریزان و مجریان باید ترتیبی اتخاذ کنند تا کلاس یا محلی برای نگهداری کودکان همراه شرکت کنندگان اختصاص داده شود تا آنان با خیال راحت و فکری آسوده در جلسه آموزش خانواده شرکت کنند. برای این منظور می‌توان با پیش‌بینی قبلی از فیلمهای کارتونی استفاده کرد تا کودکان هم آموزش ببینند و هم سرگرم شوند.

***

ره‌نمود ششم - مجریان و برنامه‌ریزان آموزش خانواده باید سعی کنند برای آموزش خانواده برنامه‌ریزی کوتاه مدت و دراز مدت داشته باشند و حداقل برای یک سال تحصیلی برنامه‌ریزی کنند و جلسه‌های آموزشی را به طور منظم و مستمر ادامه دهند.

***

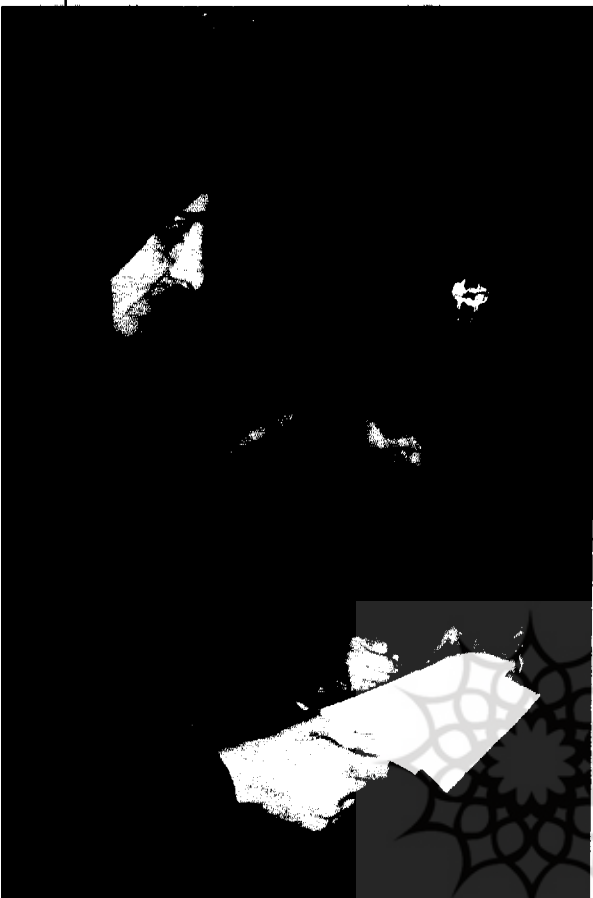
ره‌نمود هفتم - مکان و زمان (ساعت و روز) تشکیل جلسه‌های آموزش خانواده از اهمیت خاصی برخوردار است، بنابراین برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده باید سعی کنند از پدران و مادران نظرخواهی نمایند و برنامه آموزش خانواده را با نظر اکثریت تنظیم کنند. برای مثال در صورت لزوم می‌توان در روزهای جمعه و یا عصرها جلسه تشکیل داد.

***

ره‌نمود هشتم - در پایان هر جلسه آموزش خانواده، مدرس یا مجریان باید مراکز مشاوره خانواده یا مراکز راهنمایی و درمانی را معرفی کنند تا والدین در صورت نیاز و یا بروز مسأله و مشکل به آنجا مراجعه کنند.

***

ره‌نمود نهم - در پایان هر جلسه آموزش

خانواده، مدرس یا مجریان باید قرار جلسه بعدی (زمان و مکان) را که قبلاً مورد موافقت قرار گرفته است به شرکت کنندگان یادآوری کنند.

***

ره‌نمود دهم - در پایان هر جلسه آموزش خانواده برنامه‌ریزان و مجریان باید ترتیبی اتخاذ کنند تا پدران و مادران به نوعی تغذیه اطلاعاتی شوند و نمونه‌هایی از جزوه‌ها و پوستره‌های آموزشی در اختیار آنان قرار گیرد.

***

اجتماعی و یا مددکاری اجتماعی داشته، دوره‌های آموزش خانواده را گذرانده باشد و یا مسائل اجتماعی، قضایی و اقتصادی خانواده‌ها نیز آشنا باشد.

***

رهنمود سوم - مدرس آموزش خانواده باید از میان کسانی که متأهل هستند انتخاب شود و بهتر است صاحب فرزند باشد.

***

رهنمود چهارم - هدف اساسی آموزش خانواده، آموزش است و بس. بنابراین به برنامه‌ریزان و مدرسان آموزش خانواده توصیه می‌شود که جلسه‌های آموزش خانواده را با امور دیگر از قبیل امور مالی و اقتصادی و سیاسی مخلوط نکنند و رنگ و بوی غیر آموزشی و بخصوص مادی به جلسه ندهند.

***

رهنمود پنجم - در هر جلسه آموزش خانواده

رهنمود یازدهم - در پایان هر جلسه آموزش خانواده، برنامه‌ریزان و مجریان باید سعی کنند به منظور خوشایند کردن خاطره شرکت در جلسه آموزش خانواده، پذیرایی مختصری از شرکت کنندگان به عمل آید.

ب : رهنمودهایی برای مدرسان آموزش خانواده

رهنمود اول - مدرس آموزش خانواده باید خود ملتزم عملی به احکام عالیة اسلام به ویژه نماز بوده، از سلامت روانی و جسمانی، قدرت بیان مناسب، حسن شهرت و سابقه آموزشی برخوردار باشد.

***

رهنمود دوم - مدرس آموزش خانواده باید حداقل مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی، مشاوره، علوم

فرزند آنان دچار مشکل تحصیلی یا عقب افتادگی تحصیلی شده است. این وضعیت معمولاً در جلسه‌های آموزش خانواده مطرح می‌شود و سبب بروز مقاومتها و مخالفتیابی از جانب اولیاء نسبت به برنامه‌های مدرسه می‌شود. بنابراین به مدرس آموزش خانواده توصیه می‌شود بی‌طرفی خود را در این گونه شرایط حفظ کند.

***

رهنمود یازدهم - مدرس آموزش خانواده باید سعی کند به عنوان یک فرد متخصص و کارشناس، بی‌طرفی خود را در طرح مسائل و مشکلات آموزشی و پرورشی حفظ کند و تنها به تحلیل و تبیین آنها بپردازد. او نباید حالت دفاعی به خود گیرد و تلاش کند توجیه‌گر عملکرد مسئولان یا وضع موجود باشد. بدیهی است وضع موجود به طور کامل مورد قبول و رضایت نیست و یکایک کارگزاران فرهنگی و مسئولان آموزش و پرورش کشور باید تلاش کنند تا "وضع موجود" را به "وضع مطلوب" تبدیل نمایند.

***

رهنمود دوازدهم - مدرس آموزش خانواده باید نسبت به احساسات و نگرشهای پدران و مادرانی که دچار عدم تعادل عاطفی شده‌اند، به ویژه آنان که دارای فرزند مشکل‌دار و یا عقب‌مانده ذهنی هستند، آگاه باشد. این قبیل پدران و مادران احساسات و نگرشهایی مانند خشم، انکار، گناه، شرمندگی و سرزنش خود دارند. در این گونه موارد مدرس باید به آنان کمک کند تا با عوامل رشد و محدودیت‌های آن آشنا شوند، احساسات و نگرشهای خود را بشناسند، با این گونه احساسات و نگرشها کنار

به مدرس توصیه می‌شود هدف جلسه را در آغاز جلسه به وضوح و به طور ساده بیان کند و مطمئن شود که همه شرکت‌کنندگان از هدف جلسه آگاه شده‌اند.

***

رهنمود ششم - در هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید تلاش کند روی هدف از پیش تعیین شده تمرکز یابد و از این شاخ به آن شاخ نپرد.

***

رهنمود هفتم - در هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید سعی کند موضوع واحدی را به زبان ساده، به صورت عمیق و همه‌جانبه و با ارائه مثال مورد آموزش و بررسی قرار دهد و از طرح چندین موضوع به طور ناقص و سطحی در یک جلسه خودداری کند.

***

رهنمود هشتم - هدف از آموزش خانواده آگاه کردن پدران و مادران نسبت به نیازهای کودک، نقشها و وظایف خانواده و مدرسه است. بنابراین مدرس آموزش خانواده باید از مشاجره کردن خودداری کند و با ظرافت و لطافت با روشهای تربیتی نامطلوب و باورهای نادرست آنان برخورد نماید.

***

رهنمود نهم - مدرس آموزش خانواده در نخستین جلسه آموزش خانواده بهتر است به معرفی مختصر خود بپردازد و در صورت نیاز از شرکت‌کنندگان تقاضا کند تا آنها هم خود را معرفی کنند.

****

رهنمود دهم - یکی از انگیزه‌های شرکت والدین در جلسه‌های آموزشی این است که

بیابند و در نتیجه تعادل و سازگاری عاطفی را به دست آورند.

***

رهنمود سیزدهم - در جلسه های آموزش خانواده مدرس باید به سطح سواد، شغل، طبقه اجتماعی و اقتصادی شرکت کنندگان و میزان آگاهی آنان از اصول تعلیم و تربیت و روان شناسی توجه کند. بدیهی است هرچه آموزش گیرندگان متجانس تر باشند، آموزش خانواده موفق تر است. برخی از پدران و مادران خوانندگان مجله هایی مانند زن روز، پیوند، خانواده و نظایر آن هستند و آگاهی های کلی دارند. بعضی از والدین خود معلم، استاد دانشگاه و یا بطور کلی کارگزار فرهنگی هستند و عده ای از والدین هم از نعمت سواد محرومند.

***

رهنمود چهاردهم - در جلسه های آموزش خانواده، مدرس باید سعی کند که فضای جلسه آموزشی از صمیمیت و آرامش روانی برخوردار باشد.

***

رهنمود پانزدهم - مدرس آموزش خانواده ضمن برخورداری از شکیبایی و متانت لازم، باید به صحبت های والدین صمیمانه گوش کند و واکنش های مناسب نشان دهد و از تحقیر یا مسخره کردن آنان جداً خودداری ورزد.

***

رهنمود شانزدهم - مدرس آموزش خانواده باید با احترام با شرکت کنندگان رفتار کند و با توجه به اصل پذیرش، آنان را همان طور که هستند، بپذیرد.

***

رهنمود هفدهم - مدرس آموزش خانواده باید کلیه اصول حرفه ای از قبیل اصل رازداری حرفه ای، اصل مساوات و نظایر آن را رعایت کند.

***

رهنمود هجدهم - در جلسه های آموزش خانواده، مدرس باید از به کار بردن القاب، الفاظ و برجسب های نامناسب حتی در بیان مثالها خودداری کند.

***

رهنمود نوزدهم - گاهی اوقات شرکت کنندگان از مدرس آموزش خانواده سوالات خصوصی می پرسند، در این حالت باید به طور کوتاه، ساده و صادقانه پاسخ داد.

***

رهنمود بیستم - در جلسه های آموزش خانواده، مدرس باید حتی المقدور از به کار بردن اصطلاحات و واژه های تخصصی و نا آشنای روان شناسی پرهیز کند و سعی نماید زبان آموزشی، متناسب با زبان و سطح فکری و فرهنگی آموزش گیرندگان باشد.

***

رهنمود بیست و یکم - مدرس آموزش خانواده باید در صورت نیاز به زبان محلی، فرهنگ محلی و باره فرهنگها آشنا باشد.

***

رهنمود بیست و دوم - مدرس آموزش خانواده باید سعی کند آموزش را با دستورهای عملی و کار بردی و مثالهای واقعی توأم کند. گاهی اوقات می توان از پدران و مادران موفق و آگاه به عنوان سخنران دعوت به عمل آورد و از آنان درخواست کرد که تجربه های مفید خود را در اختیار دیگران قرار دهند.

وایت برد بنویسد.

***

رهنمود بیست و هشتم - در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می شود مشخصات منابع مفیدی مانند کتاب، مجله، پوستر آموزشی، برنامه رادیویی ویا تلویزیونی را متناسب با خواستها و نیازهای شرکت کنندگان معرفی کند و در صورت امکان نمونه کتابها و مجله ها را عیناً در جلسه نشان دهد.

***

رهنمود بیست و نهم - مدرس آموزش خانواده اگر در نظر دارد فیلم آموزشی نمایش دهد، باید قبلاً خود، آن فیلم را مشاهده کند و خلاصه ای از آن را یادداشت نماید. در این ارتباط به مدرس توصیه می شود پیش از نشان دادن فیلم مورد نظر به پدران و مادران، خلاصه ای از فیلم را بازگو کند و نظر آنان را به نکاتی خاص جلب نماید.

***

رهنمود سی ام - در پایان هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید با مروری بر مطالب گفته شده به نتیجه گیری و ارزیابی مختصر پردازد. گاهی می توان از چند نفر از شرکت کنندگان محترمانه درخواست کرد که چکیده مطالب گفته شده در جلسه را با زبان خود بازگو کنند.

***

در این قسمت پرسشنامه ای که در مقاله بدان اشاره شد از نظر گرامی شما مجریان و برنامه ریزان محترم آموزش خانواده می گذرد، تا آن را تکثیر کنید و به منظور نیازسنجی و برنامه ریزی صحیح در اختیار پدران و مادران قرار دهید.

رهنمود بیست و سوم - مدرس آموزش خانواده باید سعی کند نیم ساعت پیش از شروع جلسه در محل تشکیل جلسه آموزش خانواده حضور یابد تا آشناییهای لازم صورت گیرد و آمادگیهای روانی و عاطفی به وجود آید.

***

رهنمود بیست و چهارم - در هر جلسه آموزش خانواده به مدرس توصیه می شود حدود سی تا چهل دقیقه بیشتر سخنرانی نکند و حدود بیست دقیقه را نیز به طرح پرسشها و پیشنهادها اختصاص دهد. گاهی اوقات می توان به طرق گوناگون در طول جلسه مشارکت والدین را جلب کرد، به گونه ای که احساس بی حوصلگی و خستگی نکنند (برای مثال طرح سؤال، بیان یک مسأله و یا یک تجربه تربیتی از جانب شرکت کنندگان).

***

رهنمود بیست و پنجم - گاهی اوقات مدرس می تواند در برخی از جلسه های آموزش خانواده با مطرح کردن یک سؤال کوتاه از شرکت کنندگان، آموزش را شروع کند و سپس پاسخهای آنان را مورد بحث و گفت و گو قرار دهد.

***

رهنمود بیست و ششم - در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می شود تا حد امکان از وسایل آموزشی و کمک آموزشی مانند گچ و تخته سیاه، وایت برد، اسلاید، فیلمهای آموزشی و نظایر آن استفاده کند.

***

رهنمود بیست و هفتم - در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می شود رؤوس مطالب و مفاهیم کلیدی را روی تخته سیاه یا